

Ezeréves a magyar iskola

Győri Iványi Sándor

A magyar szakképzés évezredes múltjából II.¹

A dualizmus és a századforduló idején a magyar iparoktatás az európai mezőny élbolyában haladt, s minden hazai kritika és nehézség ellenére színvonala elismerésre méltó volt.

A dualizmus korának szakoktatása

A dualizmus korának az 1867. évi kiegyezéssel kezdődő félszáz éve hazánkban az ipar, a kereskedelem és a szolgáltatás nagymértékű fejlődését is magával hozta.

1872-ben hivatalosan egyesítették Budát, Pestet és Óbudát. A fővárosban összpontosult az ország politikai, gazdasági, tudományos és kulturális élete. Ide települt a fejlődő tőkés ipar jelentős része. Az élelmiszer- és a mezőgazdasági ipar mellett a XIX. század végétől gyors ütemben növekedett a gépipari termelés. A kül- és belkereskedelem is fejlődött, sőt időlegesen a magyar gabonakivitel világereskedelmi jelentőségűvé vált. Budapesten élt a századforduló táján a hazai munkásságnak közel a fele. A gyors fejlődés természetesen hatott a szakoktatás alakulására.

Az 1868. évi XXXVIII. népoktatási törvény a „mestertanítványok” iskolakötelezettségét is kimondta. Fontos az a döntése, amely a tankötelezettséget kiterjesztette a 15. életév betöltéséig.² Kár, hogy az akkor nem lépett életbe, mivel az ország jelentős részén nem voltak erre alkalmas iskolák. Csupán Pesten állított fel az Országos Iparegyesület 1868-ban egy ipartanodát, melyre a kormány évi 1000 Ft segélyt adott.³ Az 1872. évi (VIII.), a céheket megszüntető ipartörvény többek között a következőket tartalmazza:

a) „tanoncot minden önálló iparos tarthat. Minden olyan gyermek, aki 12. életévét betöltötte, tanoncnak vehető fel.” (Inkább csak elvi megállapításnak tűnik az iparos azon kötelessége, hogy:) A munkáltató „tanoncot, ha írni, olvasni és számolni nem tud, ezeknek a megtanítására, az ismétlési, esti, vasárnapi, illetőleg ipariskolába járásra szorítsa” (32. §);

b) „tanoncot abban az iparágban, amelyet űz, kiképezze, jó erkölcsökre, rendre és munkásságra szoktassa”;

c) „időt engedjen arra, hogy a tanonc, vallása ünnepein, az isteni szolgálatot látogathassa”;

d) „ha háznépéhez tartozik, betegség esetén ápolásban részesítse. Olyan tanoncok, akik életük 14. évét be nem töltötték, naponként csak 10 órai, akik a 14. évet már elérték, 12 órai munkára kötelezhetők”.

Ez a törvény szükségesnek látta ugyan a tanoncsiskolák felállítását, de erről társadalmi úton kívánt gondoskodni. Ez azonban nem vezetett célhoz.

Maradandó eredménye az 1872. évi VIII. törvénynek csupán az inas helyett a *tanonc* elnevezés bevezetése volt.

¹ A tanulmány első részét 1996. októberi számunkban közöltük.

² Győri Iványi S.: A kereskedelmi szakoktatás Magyarországon a dualizmus korában. Veszprém, 1990. 12. o.

³ Győri Iványi S.: uo. 12. o.

Az ipar és a kereskedelem nagyarányú fejlődése olyan irányító szakemberek kiképzését is igényelte nagy tömegben, akik szélesebb általános műveltséggel, korszerű technikai felkészültséggel rendelkeznek. Ilyen kísérlet volt 1879-ben az is, amely a polgári iskola keretében kívánta megoldani az ipar és a kereskedelem tanítását. A polgári iskola eredetileg a 4 elemi népiskolai osztály elvégzése után 6 évig tartó iskola volt. A IV–V–VI. osztályához tanműhelyeket kapcsoltak azért, hogy a tanulók a VI. osztály elvégzésével egyidejűleg elsajátíthassanak egy szakmát is. A kísérlet anyagi okok miatt megfeneklett, s 1896-ban már csak három műhellyel ellátott iskola működött. A kereskedelmi oktatásban ez a kísérlet valamivel szerencsésebben végződött, néhány polgári iskola felsőbb osztályai később úgynevezett felsőkereskedelmi iskolává alakultak.

Az ipar érdeke határozottabb szakmai irányultságú középfokú szakiskolát követelt. Ilyen kísérlet volt a budai rajziskolából kifejlődött pesti királyi rajziskola, amelyből 1886-ban az első ipari szakiskola lett, amely iparrajz-tanítás mellett fokozatosan bevezette a műhelyoktatást is néhány művészeti igényű szakmában.

A magas jövedelmű, jól megfizetett külföldi művezetők és előmunkások helyett hazai fiatalok kiképzését javasolta a törvényhozásnak *Trefort Ágoston* vallás- és közoktatásügyi miniszter, hivatkozván a kassai Gépészeti Felsőbb Ipartanoda példájára, amelyet *Szakkay József* főreáliskolai tanár 1872-ben szervezett magániskolaként, és 1875-ben sikeres működés után állami iskolává alakult. Javaslátában előadta, hogy ezt az új állami központi ipartanodát mintaiskolaként kell működtetni, azzal a céllal, hogy „széles körű áttekintést nyújtson az ipar technikáján”. 1879. december 7-én nyílt meg a Budapesti Állami Középipar Tanoda a VIII. kerület, akkor Bodzafa utca 28. szám alatti bérházában, gépészeti, építészeti és vegyészeti szakosztállyal. Az alapítólevél kimondja, hogy az építészeti számára kőműves, kőfaragó, ácsmestereket, pallérokat; a közlekedési vállalatok, a mezőgazdaság, a gépészet, vegyészet és a gépekkel dolgozó gyáripár számára gépészeket képezzen, akik idővel kisebb ipartelepek vezetői, a fém-, vas- és faipar területén önálló mesterek lehessenek.⁴

A szervezett szakképzés megteremtése

Szervezett szakképzéssel Magyarországon valójában csak 1884-től számolhatunk, amikor a XVII. törvény, az *első magyar teljes körű iptortörvény* a városokra és községekre kimondta a tanonciskolák szervezésének kötelezettségét. Ez a törvény remekmű abban az értelemben, hogy az elkövetkező 40 évben némi módosítással a gazdasági változások dacára érvényben maradt. III. fejezete szabályozta a tanonok viszonyait és a tanonciskolák szervezését.⁵ A képzés a törvény hatására kettévált szakmai és iskolai oktatásra. Az előbbi, kizárólag a tanoncot alkalmazó iparos vagy kereskedő (a munkáltató) feladatává vált, amire az iskolának érdemleges befolyása, hatásköre alig volt.

A törvény határozottan elrendelte, hogy minden olyan községben, ahol legalább 50 tanonc van és ezek számára külön iskola nincs, „külön tanfolyamot” rendezzenek az inasoktatás céljaira. Az oktatás lebonyolítására a polgári és elemi iskolák

⁴ *Cyőri-ványi S.*: A budapesti szakoktatás... 16. o.

⁵ *Trefort Ágoston* 1882-ben 23.439 szám alatt kiadta már a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tervezetét az iskola szervezetről, de ez csak a törvénnyel amelkedett törvényre.

helyiségeit, felszerelését és tanzemélyzetét lehetett felhasználni. A tanonciskolák fenntartása, tárgyi kiadásainak terhe a községre hárult. Állami segílyre csak azok a községek számíthattak, amelyek az ipartörvény (később a balesetvédelmi 1893-as törvény) alapján befolyt díjakból és pénzbüntetésekéből, továbbá helyi pótdadó kivételéből az iskola vagy tanfolyam költségeinek fedezésére képteleneknek bizonyultak.⁶

Felmerül a kérdés, mi lett azokkal a tanoncokkal, akik olyan községekben laktak, ahol nem volt 50 tanonc. A válasz egyszerű: nem jártak iskolába. 1896-ban a tanonciskolába járók száma – az akkori országterület mellett – kerekben 69 000-re rúgott, míg a népszámlálás szerint 81 215 tanoncot foglalkoztattak az országban. Tehát 12 214 tanonc nem részesülhetett iskolai oktatásban.⁷

Mi lett azokkal, akik iskolába jártak? 1897-ben beiratkozott 72 718 tanonc, az évet elvégezte 59 287. A lemorzsolódás majdnem 20%-os. Az előkészítő és első osztályban maradt 39 170 tanonc, ami azt mutatja, hogy az iparostanoncok túlnyomó többségét az elemi iskolák elvégzése előtt vették fel a tanonciskolába. „Íly tanulókkal, akik rendesen olvasni, írni és számolni nem tudnak, az előírt tantervet lehetetlen elvégezni. Így szükséges az egész tanonciskolát előbb az elemi iskola legalsó fokára leszorítani, melynek elvégzése után a tanoncok valódi tanoncktatásban részesülhetnek. Minthogy pedig sok esetben a tanonc az iparba való belépése előtt általában mit sem tanult, az előkészítő tanítás íly esetben addig tartott, míg a tanonc fel nem szabadult.” Az említett tanévben a harmadik osztályba csak 6872 tanonc, alig több mint 8% jutott el.⁸ Az előképzettség hiánya, illetve különbözősége is természetesen súlyos akadályává vált az iskolai munkának. A korszak pedagógusai felismerték és sokszor szóvá tették ezt.

A hivatalos válasz úgy hangzott erre, hogy „a tanoncszerződés kétoldalú magánjogi kötés, amely a tanonc képviselője és a mester között jött létre. Ennélfogva a mestert nem lehet a tanonc hiányos tanulása miatt a kikötött tanidőn túl való tartására kötelezni. Egyébként a kötelező előképzettség által egész néposztályok ki lennének zárva az ipar megkezdéséből, az iparba való alkalmazásból, és miután más pályára sem mehetnének, kénytelenek volnának csavargók és a börtönök javító intézetek káridátusai lenni”.

A tanonciskolákra a tanítás időpontja is nagyon jellemző. Hogy a tanonctartót „károsodás ne érje”, a legtöbb iskola tanideje este 1/2 6 és 9 óra közé esett. A napi munkától elfáradt tanoncok sokszor az órákon el is aludtak. Így a tanítók visszatérő követelése volt „az esteli tanítás megszüntetése”. „A tanításra hetenként 2 munkanapon, legalább 4 óra az átlagos ismeretek tantárgyaira, ezeken felül vasárnaponként 3 órai idő a rajztanításra szabatik ki.” „A tanonc mindaddig, míg a tanideje az iparosnál tart, köteles íly iskolába járni.”

A tanonciskola tantervének óraszámait a táblázatban olvashatóak.

1. táblázat

	I. osztály	II. osztály	III. osztály
1. Olvasás és hozzáfűzött reáloktatás	1	1	1
2. Üzleti fogalmazás	1	1	1
3. Ipari számvetés és könyvvitel	2	2	2
4. Rajz	3	3	3
Összesen:	7 óra	7 óra	7 óra

⁶ Lőrincz Ernő: Az iparoktatás történetéből. = Szakmunkásnevelés, 1972/XXIII. 30. o.

⁷ Schnierer Gyula: Az iparoktatás az engedélyes kiállításban. Magyar Iparoktatás, I. évf. 1. sz.

⁸ Az inasoktatás bajai. M. Iparoktatás, I. évf. 8. sz.

A tanterv jellegzetesen a kisiparosság érdekeit tükrözte. A mindhárom osztályban tanított heti 2 órás Ipari számvetés és könyvvitel célja például az, hogy megismeresse a tanulót ama számvetésekkel és kereskedelmi feljegyzésekkel, amelyek a kisipar ésszerű folytatásához szükségesek.

Az iskolák szelleme a századvégre jellemzően bizonyos fokig liberális. Erre mutat a hitoktatás fakultatív volta. A törvény kimondja, ha a hitfelekezetek a tanoncok vallásitanításáról gondoskodnak, a 7 órán felül vasárnaponként egy óra vallásoktatásra is fordítható. Az iskolai olvasmányok anyaga többnyire „olyan elbeszélés, melyben lehetőleg iparúzó személyek szerepelnek, feltüntetve az iparosok közt kívánatos jó tulajdonságokat, úgymint munkaszeretetet, pontosságot, becületességet, takarékoskosságot, erkölcsi tisztaságot, a törvények iránti engedelmességet, megelégedést stb.” Célja, hogy a tanulónak „kíváló” iparosok életrajza kapcsán bemutassa, hogy a fenti tulajdonságokkal mindenki milliomos lehet.⁹

Általános volt a panasz, hogy a tanonciskolák nem adnak kellő gyakorlati nevelést. Ez érthető, hisz az iskolák nem rendelkeznek szakszerű felszerelésekkel, tanszerekkel, kellő számú, a gyakorlatban is képzett tanítókkal. A tanterv továbbá az összes tanoncokat egy kalap alá vette, nem tekintve, hogy milyen szakmára készülnek. Ez a kisipari tanoncképzésnél nem is okozott különösebb fennakadást. Más volt a helyzet azonban a gyáriparban. Az 1890-es évek körül megnyiták az első nagyipari jellegű, tehát gyárvallalati tanonciskolákat. Ezekben megindult a gyárak saját céljainak megfelelő tanoncképzés.

Többek között akkor nyílt meg a salgótarjáni, likertelepi, ózdi és salgóbányatelepi iskola. A vasutatanoncok oktatását a kassa-oderbergi vasút kezdeményezte. 1893-ban kezdték szervezni és 1895-ben nyitották meg az államvasutak tanonciskoláit Miskolcon, valamint a budapesti Északi és Nyugati főműhelyben. Itt fontos újítás volt az elkülönített tanulmányok bevezetése, ahol 2 éven át dolgoztak a tanoncok, és ahonnan a második évben kerültek az egyes műhelyekbe, a külön erre a célra rendelt csoportvezetők mellé. Ugyancsak 1895-ben indult meg a díjgyőri állami gépgyár budapesti tanonciskolája, a piskitelepi és a segesvári állami tanonciskola és a Ganz gyár budai Margit-körúti iskolája.

1902-ben a fővárosi tanonciskolákat is szakirányúvá szervezték át, ami lehetővé tette, hogy mind a rajzot, mind a közismereti tárgyakat szakirányúan tanítsák. Így a cipészek és vendéglősök ipartestületi iskolái (ez utóbbi 1896-ban alakult) mellett Budapesten működött már 1903-ban 3 építő, 7 lakatos, 2 bádógos, 4 faipari, 9 géplakatos, 2 műszerész, 1 ötvös, 3 díszítő, 5 sokszorosító, 3 szabóiskola, összesen kb. 8300 tanulóval. Ez a szám a magyarországi tanoncok számának egykilencede.

A századforduló idején nyílnak meg az első tanoncotthonok. Az első Orosházaán létesült magánalapítványból. Hasonló intézményt létesítettek Budapesten az egyes felekezetek is. Ilyen volt például a katolikus mellett az izraelita földműves és kézműegylet által fenntartott tanoncotthon. Szükségesnek látszott a sok árva és hajléktalan tanonc részére állami tanoncotthonokat szervezni. Az ilyen javaslatokat azonban azzal utasították vissza, hogy „az eszme igen szép, de nincs a megvalósításhoz pénz, pénz, pénz”.¹⁰

A tanonciskolákat látogató tanulók száma az első világháborút megelőző 20 év alatt körülbelül megtízszereződött. Az iskola is átment bizonyos fejlődésen. A tanonciskola kérdéseiről helyes összefüggésekben folytak viták a kor iparoktatási folyóiratában a Magyar Iparoktatásban. A pedagógus cikkírók többsége helyes,

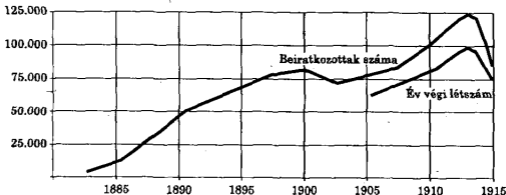
⁹ Az iparos tanonciskolák szervezete. Bp., 1914. 23. o.

¹⁰ M. Iparoktatás. I. évf. 6. sz. 48. o.

előremutató reformokat követelt. Azonban ezek a törekvések – a késő esti tanítási idő eltörlése, a vasárnapi tanoncoktatás bírálata, az iskola zásutcajellegének megszüntetése, önálló tanonciskolai tanítóképzés, az iparoktatás pedagógiájának követelése – mind hajótörést szenvedtek a munkaadók merev magatartásán.

A munkaadók lenézték és fölöslegesnek tartották az iskolát. Tanulóikat azért küldték, mert a tanoncaikat kellően nem iskoláztató mestert megbüntették. Ez az érdektelenség részben oka a tanonciskolások óriási lemorzsolódásának is. A lemorzsolódás arányszáma átlag 20% volt, 1911-től 1915-ig, néha elérte a 30%-ot.

A tanonciskolák tanulóinak száma 1885-től 1915-ig

Vizsgálták azt is, hogy a tanoncok a műhelyben hogyan sajátították el szakmájukat. A korabeli cikkek, tanulmányok tanúsága szerint sokan kevéssé.

„Ismerünk a gépi szakma területén működő műhelyekben iparostanoncokat – írja az egyik pedagógus –, akiket a géplakatoság elsajátítására vettek fel, és akik már két év óta egyebet sem dolgoztak, mint, hogy állandóan ugyanazt a hosszúságú és átmérőjű tengelyt esztergályozták. Hogy az ilyen iparosinas négy év lefolyása alatt géplakatosá nem válik, az bővebb bizonyításra nem szorul. És egészen így vagyunk számos más szakma terén is.”¹¹

Más helyütt az olvasható, hogy „a mester vagy gyári műhely nevelte iparostanonc még az átnézetet sem sajátíthatta el, amely szakmája egész körére vonatkozott”. Ugyanis a „modern elvek szerint berendezett műhelyben sem ideje, sem kedve nincsen senkinek arra, hogy neki fölvilágosítással szolgáljon, hogy oktassa, mert minden egyén a szakmánya elvénél fogva a maga dolga által is a legnagyobb mértékben van igénybe véve”.¹²

Tekintettel arra, hogy szükség volt „olyan egyetemesen kiképzett szakmunkásokra, akiknek szakmájuk egész körében megvan a kézi ügyességük és átnézéses látókörük”, létrehozták a XIX. század végén az ipari szakiskolákat.

Az ipari szakiskolák célja, hogy „az iskolákban olyan gyakorlatilag és elméletileg kiképzett iparossegédek neveltessenek, akik egyrészt a kézműipart továbbfejlesztési képesek, másrészt kisebb ipari vállalatoknál célszerűen alkalmazhatók mint munkavezetők és előmunkások”. „Előképzettség tekintetében az elemi népiskola hatodik, vagy valamelyik középiskola második osztályának vagy végül a tanonciskola teljes tanfolyamának elvégzését” kívánták meg. A kiképzési idő általánosságban 3-4 év volt. Heti 44 órában folyt a tanítás, amelyből átlag 20 óra elméletre, 24-28 óra az iskola műhelyében végzett gyakorlatra esett. Ebben a több

¹¹ Gaul Károly: Az ipari szakiskolák hivatásáról. M. Iparoktatás, I. évf. 5. o.

¹² Gaul Károly: uo.

szempontból kielégítő iskolatípusban azonban kevés tanuló, mindössze az összes tanoncok 1–3%-a tanult. A tanulók száma 1894–95-ben 475, 1904-ben a 17 iskolában 1128, de még 1940-ben is csak 1300 körül volt.

Nagyobb számban alakultak 1873-tól kezdődően az ún. női ipariskolák, ahol kézimunkát, szabást, varrást tanítottak. Ezeket az iskolákat előszeretettel alakították a felekezetek. Sajnos ezeknek az iskoláknak befogadóképessége is csekély volt. 1904-ben a 10 női ipariskola tanulóinak száma 600-ra tehető.

A kiemelkedően kitűnő szakiskolák közül különösen megbecsült volt a budapesti Mechanikai és Órásiipari Szakiskola, amely 1898-ban alakult, majd 1920-tól elektromos ipari szakosztállyal bővítették. A már említett Iparrajziskolában az agyag-, a bórdíszmű-, a díszítőfestő-, a fa- (műbútorasztalos és faragó), a könyvkötő, az ötvös, a sokszorosító (grafika) ipari szakmákban szerzhettek a tanulók szinte iparművészeti igényű szaktudást, később mesteri fokozatot is. A harmadik ilyen kedvelt iskola az Újpesti Faipari Szakiskola volt, amely 1895-ben alakult.

Hazai és nemzetközi elismerés

A dualizmus idejének szédületes arányú ipari fejlődésére felfigyelt a világ. Az 1890-ben rendezett párizsi világkiállítás oktatási nagydíját a magyar ipari képzés nyerte el. A hazai sajtó így számolt be erről:¹³

„A világkiállításon a nagy nemzetek és kis gyenge államok kerültek egymás mellé... A hatalmas, nagy és a fejlődésben lévő kisállamok között állott Magyarország. Mint geográfiai helyzete Európában, olyan a helyzete ott Párizsban, középpont, melyen innen van a nagy kultúra, a nagy művészet, a nagy ipar, túl pedig az elismerésre érdemes kezdet, a buzgó törekvés... Ez a középpont Párizsban erőnek bizonyult, sokkal erősebbnek, mintsem az öreg Európa hitte volna. Ebben a középpontban egy kultúrailag fejlett, iparilag bár nem nagy, de egészséges alapokon nyugvó, gazdaságilag konszolidált államot ismert meg a világ...”

A magyar iparoktatásnak a nemzetközi bírálóbizottság – melynek csak egy magyar tagja volt – titkos szavazáson egyhangúlag és a szavazati egységek maximumával megítélte a legnagyobb díjat, mellyel a világkiállítás rendelkezett, és ezt az ítéletet megerősítette a legmagasabb zsűri két felsőbb fóruma.

Az 1896-os millenniumi kiállításon a magyar iparoktatás nemzetközi méretben is bemutatkozott. 1896. november 3-án *bárá Dániel Ernő* kereskedelemügyi miniszter így foglalta össze az eredményeket: „Fontos kulturális tekintetek szolgálatában áll egész oktatásügyünk, mely nemcsak az általános ismeretek terjesztését tartja feladatának, hanem a szakművelés gyarapítására is nagy súlyt helyez. A régi szakoktatás mellé sorakozik újabban az ipari szakoktatás, mely rövid idő alatt elért eredmények által igen szép jövőt ígér...”

Hatalmas nemzetközi visszhangja volt a magyar iparoktatás eredményeinek a német nyelvterületen. A „Zeitschrift für gewerblichen Unterricht” három számában több hasábot szentelt a magyar iparoktatásnak.¹⁴ 1897-ben a brüsszeli világkiállítás tovább növelte a magyar iparoktatás nemzetközi sikerét.

„Kevés külsőség, de annál több beltartalom: ezt ismerte el a világkiállítás juryje is, midőn iparoktatási csoportunknak egyhangúlag a legnagyobb díjat (grand prix) szavazta meg... Elég okunk van teljesen meglegedettnek lenni az első ilyen nagyobb sikerrel: elég okuk van, kivenni az elismerésből a maguk részét azoknak, akik ebben odaadó lelkesedéssel és nemes ügyszeretettel munkáltak: az egyes iskolák személyzetének.”

¹³ Magyar Iparoktatás, 1990. 1. sz.

¹⁴ Idézi az Ez a hét 1996. márc. 20-i száma Mag jelzettel, Távoldás Európa élvonalától címmel. 21. o.